

ABDULLAH İBN MES‘UD VE KIRAATI

Abdullah b. Mas‘ud And His Qiraat

Cemil KÜÇÜK

Dr. Öğretim Üyesi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Assistant Professor, Van Yüzüncü Yıl University Faculty of Theology
Van/Turkey

cemilkucuk2@gmail.com

ORCID ID: 0000-0002-8412-1162

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Date Received: 12 Temmuz / July 2021

Kabul Tarihi / Date Accepted: 21 Eylül / September 2021

Yayın Tarihi / Date Published: 15 Aralık / December 2021

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Aralık / December

Atıf / Citation: Cemil Küçük, “Abdullah İbn Mes‘ud ve Kıraatı”. *Van İlahiyat Dergisi*,
9/15 (Aralık 2021): 40-59.

İntihal: Bu makale, Turnitin yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

Plagiarism: This article has been scanned by turnitin. No plagiarism detected.

web: <http://dergipark.org.tr/vanid> | mailto: vanyyuifd@yyu.edu.tr

Copyright © Published by Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi /

Van Yüzüncü Yıl University, Faculty of Theology, Van, 65080, Turkey.

Bütün hakları saklıdır. / All rights reserved.

Abdullah İbn Mes'ud ve Kıraatı

Özet

Kur'ân-ı Kerîm'e ve Arapçaya olan vukûfiyeti, başta kıraat olmak üzere tefsir, hadis ve fıkıh ilmine dâir derin bilgisiyile öne çıkmış ve isim yapmış olan Abdullah ibn Mes'ud Rasûlullah'ın övgüsüne mazhar olmuş ashabın büyüklerindedir. Abdullah İbn Mes'ud'un Kur'ân'ın nüzûlünün neredeyse tamamına şahit olması ve Peygamber'in yakınında bulunması, Kur'ân ve Kıraat ilimler açısından çok önemlidir.

Bu çalışmada, hayatı ve ilmi kişiliği ile birlikte kıraatini bizzat Hz. Peygamber'den alan Abdullah İbn Mes'ud'un kıraat ilmini elde ettiği yol ve alanları irdelenmiştir. Ayrıca birçok ilim dalında söz sahibi olduğu gibi, kıraat ilminde de imam olan büyük sahabi Abdullah İbn Mes'ud'un kıraatinin mahiyeti hakkında bilgi verilmiştir. Özellikle onun Hz. Peygamber'den Kur'ân tâ'limi, Allah Rasûlu (s.a.v) ve Cebrail'in (as) katılımıyla gerçekleşen Kur'ân'ın arzına katıldığını söylemesi, genelde İslâmî ilimlere özelde Kıraat'a yaptığı katkı, cem', istinsah ve Mushafklar konusundaki tutumu, ashâbın onun kıraati hakkındaki sözleri ve görüşleri gibi konular incelenmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Abdullah b. Mes'ud, Kıraat, Mushaf, Sahih Kıraat, Şâz Kıraat.*

Abdullah b. Mas'ud and his Qiraat

Abstract

Abdullah ibn Mas'ud, who stood out and made a name for himself with his knowledge of the Qur'an and Arabic, and his deep knowledge of tafsir (commentary), hadith (traditions) and fiqh (law), especially recitation, is one of the elders of the Companions who received the praise of Rasûlullah. The fact that Abdullah ibn Mas'ud witnessed almost the entire revelation of the Qur'an and was close to the Prophet is very important in terms of Qur'an and Qiraat sciences.

In this study, the ways and fields in which Ibn Mas'ud, who took his recitation in person from the Prophet obtained the knowledge of recitation were examined. It has been tried to examine subjects such as, especially his teaching the Qur'an from the Prophet, that he said that he participated in the offering of the Qur'an, which took place with the participation of the Messenger of Allah (pbuh) and Gabriel (pbuh), the contribution to the islamic sciences, to Qira'at in particular, his attitude towards collection, copying and Mushafs(Qur'ans), and the words and views of the Companions about his Qiraat.

Keywords: *Abdullah b. Mes'ud, Qiraat, Mushaf, Sahih Recitation, Shazz, Recitation.*

Giriş

Hız. Peygamber'in her hâlini bizzat müşahede edecek kadar yakın ve Kur'ân'ın ilk muhatapları olan sahabe neslinin örnek hayatı ve ilmi kişilikleri hakkında çalışmak, bilgi edinmek, Kur'ân'ı ve Rasûlullah'ı doğru anlamının temel yöntemini teşkil eder.

Abdullah İbn Mes'ûd, ilmi yönden zengin birikime sahip ve yaşantısı bakımından farklı bir kişiliği vardır. Müslüman olduktan sonra Rasûlullah'ın yanından hiç ayrılmayan, her türlü hizmetinde bulunan, öyleki ehl-i beytten fark edilmeyecek kadar O'na yakın olan İbn Mes'ûd, aynı zamanda hemen hemen bütün savaşlarda Rasûlullah'ın yanında bulunmaktan geri durmayan diğer taraftan Rasûlullah'tan sonra da Kur'ân ve İslâm'a hizmet eden ve Müslümanları eğiten bir muallimdir.

Abdullah b. Mes'ûd'un İslâm'dan önceki hayatı pek bilinmemekle beraber Müslüman olması çok erken bir döneme rastlamaktadır ve kendi ifadesi ile ilk Müslüman olanların altıncısıdır.¹ Müslüman olduktan sonra Peygamber'e ve İslâm'a bağlı kalmış, Hız. Peygamber'e hizmette bulunmuş ve onun en yakınındaki kimselerden olmuştur. Aynı zamanda sahabenin ileri gelenlerinden olan İbn Mes'ûd, Hız. Peygamber tarafından cennetle de müjdelenmiştir.²

Hız. Peygamber'in vefatından sonra İbn Mes'ûd için yeni bir dönem başlamıştır; tedris faaliyetlerine yoğunlaşmış ve Rasûlullah'tan aldığı ilmi birikimini sahâbeye ve Müslümanlara aktarmıştır. Hız. Peygamber'in sağlığında Medine'de fetva vermeye başlayan İbn Mes'ûd, Kûfe'yi adeta bir ilim yuvası haline getirmiş, orada kurmuş olduğu ekol kendisinden sonra ilim ehline daima ışık tutmuştur. Kısa süre içerisinde binlerce talebe yetiştirmiş, kıraat, tefsir, fıkıh, hadis, Arap dili gibi İslâmî ilimlerin neredeyse tüm alanlarında ön plana çıkmış bir şahsiyettir.

Abdullah İbn Mes'ûd'un ilmi yönü farklıdır. Bir taraftan önemli bir muhaddis, fakîh ve müfessir iken, diğer yandan yüksek seviyede Kur'ân ve kıraat bilgisine sahiptir. İbn Mes'ûd aynı zamanda Arap diline ve her yönüyle cahiliye şiirine vâkıftır.

Abdullah b. Mes'ûd, nüzul dönemi ve sonrasında birçok özelliğiyle meşhur olduğu gibi kendine has ve farklı biçimlerde kıraatı olan bir sahabidir. İbn Mes'ûd, bazen bir harfin

¹ Ebu Zekeriyya Muhyiddin b. Şeref en-Nevevî, *Tehzîbu'l-esma ve'l-lugât* (Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Mu'allim, ts.), 1/288.

² Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. Osman ez-Zehabî, *Marîfetü kurrâi'l-kibâr 'ala şabakâti ve'l-âsâr*, thk. Şu'ayb Arnâvûd ve Beşşar Avvâd Mâ'ruf (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1988), 1/34.

yerine mahrec bakımından ona yakın olan başka bir harf kullanırken, bazen de müteradif bir kelime getirmektedir. Ancak müteradif olanlar, kıraatten daha çok tefsir kabilinden olduğu görülmektedir.

Kıraatler, genel bir tasnifle ele alınacak olursa, sahih ve şâz kıraatler şeklinde iki gruba ayrılır. Sahih kıraat, sahih bir senetle Rasûlullah'tan gelen, sağlam bir dil yapısına sahip ve hatt olarak Resm-i Osmanî'ye uygun olan kıraatlere denir.³ Bu tür kıraatler makbul, kıraatleri sahih ve tilavetleri ile ibadet yapılır. Bunların Kur'âniyetinde herhangi bir şüphe yoktur. On kıraat (kıraat-ı aşere) bu kategoriye girer.

Şâz kıraatler ise sahih kıraatlerin şartlarını taşımayan kıraatlerdir. Bunlar makbul olmayan, kıraatleri sahih olmayıp, tilavetleri ile de ibadet olunmayan okuma biçimleridir. Aslında bunlar Rasûlullah tarafından okunmamış ya da mensuh kıraatlerdir. Şâz kıraatlere Kur'ân denilemeyeceği gibi, bunlara ıstilahî anlamda kıraat denilmesi de sakıncalıdır.

Aşağıda Abdullah b. Mes'ud'un hayatı ve kişiliği hakkında bilgi verdikten sonra, O'nun kıraatini bu iki temel kategori çerçevesinde ele almaya çalışacağız.

1. Abdullah İbn Mes'ud'un Hayatı

Hz. Peygamber'in on dördüncü dedesi olan Müdrike'de⁴ soyu birleşen Abdullah İbn Mes'ud'un İslâm'dan önceki hayatı hakkında fazla bilgiye sahip değiliz.

Kendisine Ebu Abdurrahman künyesi Rasûlullah tarafından verilen Abdullah b. Mes'ud, Müslümân olduktan sonra Hz. Peygamber'in yanından hiç ayrılmamış gece gündüz hep onun hizmetinde bulunmuştur.⁵

Mekke'de İslâm'a ilk girenlerle beraber ilk Müslümanlardan olan Abdullah b. Mes'ud, birçok özellikleri ile temayüz etmiş sahabenin ileri gelenlerindedir. Her iki Habeşistan hicretinde de bulunan Abdullah b. Mes'ud, hicret dönüşü Medine döneminde de Hz. Osman ve Ebu Huzeyfe gibi ashab ile beraber olmuştur. Gayet cesaretli bir Müslüman olan İbn Mes'ud müşriklerin baskı ve eziyetlerinden korkmadan ve çekinmeden, Kâbe'de aşikâre

³ Mekki b. Ebi Talib el-Kaysî, *el-İbâne 'an me'âni'l-kırâât*, thk. Abdulfettah İsmâil Şibli (Kahire: Dâru'n-Nahzâ, ts.) 51, 90-91.

⁴ Ebû'l-Hasen Ali b. Muhammed İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-gâbe fi mâ'rifeti's-şahâbe*, thk. Ali Muhammed Muavviz, Adil Ahmed Abdi'l-Mevcud (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts), 3/381.

⁵ Ebü'l-Fazl Şihâbüddin Ahmed b. Ali b. Muhammed, İbn Hacer el-Askalânî *el-İsâbe fi temyizi's-şahâbe* (Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye, 2012), 944.

Kur'ân okuyan ilk sahabedir.⁶ Rasûlullah (s.a.v.) tarafından, aşare-i mübeşşera ile birlikte cennetle müjdelenmiştir.⁷

Abdullah b. Mes'ud aynı zamanda Medine'ye ilk hicret eden Müslümanlardandır. Rasûlullah tarafından Medine'de Zübeyir b. Avvam ve Muaz b. Cebel ile kardeş yaptı.⁸

Müslüman olduğu ilk günden itibaren İslâm'a büyük hizmetlerde bulunan Abdullah b. Mes'ud, kısa boyu ve zayıf vücuduna rağmen Hz. Peygamber devrindeki bütün savaşlara katılmış, Rasûlullah'ın ümmetin firavunu olarak nitelediği Ebu Cehil'i Bedir savaşında öldürmüş, bundan dolayı da Rasûlullah O'nu överek Ebu Cehil'in kılıcını kendisine hediye olarak vermiştir.⁹

Hz. Ebu Bekir döneminde ridde olaylarında Medine'yi savunmada önemli görevler yüklenmiş ve Yermük savaşına katılmıştır.¹⁰ Hz. Ömer devrinde kendisine iki önemli görev verildiğini görmekteyiz; bunlardan biri kadılık ve ifta/fetva verme işi ikincisi de İkinci Halife Hz. Ömer zamanında oluşturulan Beytü'l-Mal'ı idare teme görevidir.¹¹ Hz. Osman'ın hilafetinin ilk zamanlarında Abdullah b. Mes'ud, Kûfe'de Kur'ân okutma, Hadis rivayeti ve ilimle uğraşmaya devam etti.¹²

Hz. Ömer'in şehid edilişinden sonra İbn Mes'ud, kısa bir müddet Medine'ye gelmiş ve Hz. Osman onu tekrar eski görevinde görevlendirmiştir.¹³ Devletin malî işlerindeki bazı harcamaları nedeniyle Halifeyi eleştiren Ebu Zerr'in, Halife Hz. Osman tarafından Rebeze'de iskâna tabi tutulmasından dolayı, Abdullah b. Mes'ud çok üzülmüş ve bu sürgün olayını eleştirel bazı konuşmalarda bulunmuştu. Bundan dolayı da Hz. Osman İbn Mes'ud'u Kûfe'den getirtmiş, ömrünün sonuna kadar maaş vermemiştir. Bu olaydan dolayı meydana gelen kırgınlık kısa sürmüş, hatta Abdullah b. Mes'ud'un son anlarında Hz. Osman onu ziyaret etmiştir.¹⁴

⁶ Ahmet b. Hanbel, Ebu Abdurrahman, *el-Müsned*, thk. Muhammed Abbâs (Riyad: Dâru İbnü'l-Cevzi, 1999), 2/1057.

⁷ İbnü'l-Cezerî, *Ğayetü'n-nihâye fi tabakati'l-kurrâ*, 1/459; Askalanî, *el-İsâbe*, 2/318,

⁸ Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. Osman ez-Zehbî, *Siyer-i â'lâmi'n-nübelâ* (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1985), 1/467.

⁹ Ebu'l-Fidâ İsmail b. Ömer İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye* (Beyrut: Mektebetü'l-Me'ârif, 1991), 3/289.

¹⁰ Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbu't-tehzîb* (Kâhire: Dâru'l-Kitâbi'l-İslâmî, 1993), 6/27.

¹¹ Askalanî, *el-İsâbe*, 2/361; el-İsti'ab, II, 315.

¹² Hasen İbrahim Hasen, *Zu'amâü'l-İslâm* (Mısır: y.y., 1953), 163-164.

¹³ İbü'l-Kesir, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 7/147.

¹⁴ İbü'l-Esir, *Üstü'l-Ğâbe*, 7/259-260; İbnü'l-Kesir, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 7/163.

Abdullah b. Mes'ud, Kûfe'de kaldığı zaman zarfında tefsir, fıkıh ve kıraat ilimleri medreselerinin/ekollerinin temellerini atmış ve bu sahalarda öğrencilerin yetişmesine sebep olacak çok hayırlı çalışmalar yapmıştır. Abdullah b. Mes'ud, Hicrî 22/652 tarihinde yaşı altmışın üzerinde iken Halife Hz. Osman zamanında vefat etmiş ve el-Baki mezarlığına defnedilmiştir.¹⁵

2. Abdullah İbn. Mes'ud'un İlmî Kişiliği

Abdullah b. Mes'ud, Hz. Peygamber'den adeta hiç ayrılmayan, O'nun en yakınında ve en sadık hizmetkârlarından biri idi. Öyle ki Hz. Peygamber ona ve kardeşine mescidin yakınında bir yer tahsis etmiş bundan dolayı da her an O'nun ile beraber ve O'nun hizmetinde bulunma şerefiyle şeref bulma bahtiyarlığına nail olmuştur.¹⁶

Abdullah b. Mes'ud Kur'ân'ı bizzat Rasûlullah'ın ağzından dinleyerek aracısız almaya özen gösteriyordu. O bunu bir defasında şöyle ifade etmiştir: “Ben Hz. Peygamber ile birlikte (Medine'de) bir tarlada yürüyordum. Hz. Peygamber bir hurma dalına dayanmıştı. O sırada oradan Yahûdîler geçiyordu. Birbirlerine, ona ruhu sorun, dediler. Bazısı kalktı ruhtan suâl edince Rasûlullah, ona karşı bir şey söylemeyip sükûte daldı. Ben derhal bildim ki vahyolunuyordu, olduğum yerimde dikildim, tâ ki vahiy nâzil oldu, Hz. Peygamber buyurdu ki: ‘Sizi hoşlanmadığınız bir şeyi sormaya sevk eden sebep nedir?’ Kendi aralarında dediler ki: ‘Sakin hoşlaşmayacağınız bir şeyle sizi karşılamasın’. Sonra ona, ‘rûh nedir?’ diye sordular. Hz. Peygamber biraz durdu ve hiç bir cevap vermedi. Ben Hz. Peygambere vahyin gelmekte olduğunu anladım ve yerimden kalktım. Vahiy nazil olunca Hz. Peygamber : “Sana rûhdan sorarlar. De ki: Rûh Rabbimin emrindedir. Ve size bilgiden ancak çok azı verilmiştir”¹⁷ âyetini okudu.¹⁸

Abdullah b. Mes'ud, öğrendiklerinin sahih olup olmadığını kontrol etmek için zaman zaman ezberlediklerin Hz. Peygamber'e arz ediyordu. Hz. Peygamber de onun hatalarını hemen söyleyerek düzeltmesini sağlıyordu. Bir defasında “فهل من مذکر” şeklinde okuduğunda Rasûlullah “فهل من مذکر”¹⁹ diyerek hatasını düzeltmişti.²⁰ Abdullah b. Mes'ud, hatalarını

¹⁵ Cemaleddin Ebu'l-Ferec İbnü'l-Cevzî, *Sıfetu's-safve*, thk. Mahmud Fâhûri, Muhammed Revvâs Kal'aci (Beirut: Dâru'l-Ma'ârif, 1985), 1/155; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*, 1/357.

¹⁶ Muhammed b. Sa'd b. Menî' ez Zührî, *Kitâbü't-tabakâti'l-kebir*, thk. Ali Muhammed Ömer (Kâhire; Mektebetü'l-Hanci, 2001), 3/152.

¹⁷ İsrâ 17/85.

¹⁸ Ebu Abdillâh Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *el-Câmi's-sahih*, thk. Muhibbuddin el-Hatib vd. (Kâhire:el-Mektebetü's-Selefiyye, 1400), “Kitâbü't-Tefsir”, 13, (No: 4720).

¹⁹ Kamer 54/17.

²⁰ Buhârî, “Kitâbü't-Tefsîr”, 54, (No:4869, 4870).

Resûlullah tarafından tashih ettirdiği gibi insanlara da aynı şekilde öğretiyor ve onlarında doğru öğrenmelerini sağlıyordu.²¹

Abdullah b. Mes'ud, bir defasında “ Allah’a yemin olsun ki ben Rasûlullah’ın ağzından yetmiş küsur sureyi ezberledim. Allah’a yemin ederim ki, ben onlardan daha hayırlısı olmadığım halde, Rasûlullah’ın ashabı çok iyi biliyor ki ben Kur’ân’ı onlardan daha iyi bilmekteyim”²² diyerek Kur’ân’ın büyük bir kısmını bizzat Rasûlullah’ın ağzından şifahi olarak ezberlediğini ifade etmiştir.

Abdullah b. Mes'ud, davranış, hal ve hareketleri, dini yaşantısı gibi birçok hususlarda Hz. Peygamber’e en çok benzeyen sahabilerdendi.²³ O, Kur’ân-ı Kerim’i güzel okuduğundan Rasûlullah bazen ondan Kur’ân okumasını isterdi. Yine bir defasında ondan Kur’ân okumasını istemiş o da Nisâ Suresinden okumaya başlamış, 41. Ayeti okuduğunda Allah Rasûlu’nün gözlerinden yaşlar akmaya başlamıştı.²⁴

Abdullah b. Mes'ud, uyurken, uyanırken, abdest alırken, bazen taharetlenirken bile hep Rasûlullah ile beraber idi. Bundan dolayı da Rasûlullah’ı en iyi şekilde tanıyan, anlayan, ondan ilim alan büyük bir sahabe idi.²⁵

Abdullah b. Mes'ud, tefsir, hadis, fikh ve kıraat gibi ilimleri Rasûlullah’tan aldığı gibi, Hz. Peygamber’in vefatından sonra da, ashaptan bazılarında da istifade etmiştir. Mesela Hz. Peygamber’in bizzat kendisinden yetmiş küsur sure öğrendiğini defalarca ifade etmiştir. Bunun yanında diğer birçok sureyi de Rasûlullah’ın vefatından sonra ashaptan bazılarında öğrenmiştir.²⁶

Abdullah b. Mes'ud, tefsir ilminde Irak ekolünün ilk temsilcisi olarak kabul edilmiştir. Tefsir sahasındaki rivayetlerinin çokluğu, tefsir ilmindeki dirayeti, en önemlisi de Rasûlullah’ın yanında çok bulunması O’nun bu ekolün kuruluşunda ve gelişmesinde büyük etkisi olmuştur. İbn Mes'ud, Allah’ın kitabını tefsir yaparken ilk kaynağı Kur’ân’dır. Kur’ân’da halledemediği bir hususun çözümünü Peygamber’in sünnetinde arar, daha sonra da kendi görüşüne göre çözmeye gayret ederdi.²⁷

²¹ Buharî, “Kitâbü’t-Tefsîr”, 54, (No:4869, 4870).

²² İbn Abdilber, *el-İsti’âb fi mâ rifeti’l-aşhâb*, 2/315.

²³ İbn Sâ’d, *Tabakât*, 3/154; İbü’l-Esir, *Üsdü’l-gâbe*, 3/258.

²⁴ İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr fi’l-kıraati’l-’aşr* (Şam: y.y., 1345), 1/212.

²⁵ Zehebî, *A’lâmi’n-nübelâ*, 1/337.

²⁶ Mekki b. Ebî Talib, *el-İbâne ‘an me’ani’l-kıraat* (Mısır: y.y., ts), 61.

²⁷ Bedruddin Muhammed b. Abdillâh ez-Zerkeşî, *el-Burhân fi ‘ulûmi’l-Kur’ân* (Mısır: y.y., 1957), 2/175.

Tefsirde olduğu gibi fıkıh ilminde de Abdullah b. Mes'ud önemli bir yere sahiptir. Hz. Ömer, halifeliği döneminde O'nu Kûfe'nin kaza ve fetva işlerinin başına getirmişti. Onun için de tefsirde olduğu gibi fıkıhta da Kûfe ekolünün oluşmasında büyük etkisi olmuştur. İbn Mes'ud'un tefsir alanında Hasan-ı Basrî, Katade gibi öğrenciler yetiştirdiği gibi, fıkıhta da Alkame b. Kays, Esved b. Yezid, Mesruk b. Ecda', Amr b. Şurahbil ve Haris b. Kays gibi büyük şahsiyetlerin yetişmesinde büyük rolü olmuştur.²⁸

Abdullah b. Mes'ud, hem İslâm'a ilk girenlerden olması, hem de Hz. Peygamber'in en yakınında bulunarak adeta O'nun eğitiminden geçmesi nedeniyle Rasûlullah'tan birçok hadis almış ve rivayet etmiştir. O, 848 hadis rivayet etmiştir. Bunların büyük çoğunluğunu bizzat Rasûlullah'tan nakletmiştir.²⁹ Ayrıca Hz. Ömer, Osman, Ali ve daha birçok sahabeden de rivayet ettiği gibi, Ebu Musa el-Eş'arî, Cabir b. Abdillah, Enes b. Malik, İbn Ömer, Ebu Said el-Hudrî gibi birçok sahabe de ondan hadis rivayet etmişlerdir.³⁰

3. Abdullah b. Mes'ud'un Muşhafı

Hz. Osman'ın emriyle mushafların istinsah işi tamamlanınca ortaya birkaç mushaf çıkmış oldu. Böylece Hz. Osman her bir merkeze bunlardan birer adet gönderdi ve bir tanesini de Medine'de bıraktı. Zeyd b. Sabit Hz. Hafsa'nın suhufunu istinsah işi bittiğinden dolayı tekrar kendisine geri iade etti. Hz. Hafsa'nın yanında bulunan suhuf ile bundan çoğaltılan diğer mushafların dışındaki diğer bütün şahsi mushaflar yakılmak suretiyle edildi. Böylece bu şahsi mushaflardan dolayı ileride Müslümanlar arasında tekrar çıkabilecek birtakım ihtilaf ve anlaşmazlıklarında önüne geçilmiş oldu.

Böylece ashab üçüncü halife Hz. Osman öncülüğünde Allah tarafından gönderilen Kur'an'ın tamamını, O'na hiçbir şey ilave etmeden ve O'ndan hiç bir şey çıkarmadan, hiçbir şeyde takdim ve te'hir etmeden bu hayırlı işi daha sonraki nesillere bırakmadan iki kapak arasında toplamış oldular.

Hz. Osman, muşhaf yazıldıktan ve çoğaltılıp çeşitli bölgelere gönderildikten sonra bir genelge ile halka bu işlemi bildirerek yanlarındaki özel muşhaf nüshalarını yakarak imha edilmesini istemiş ve Müslüman halkta bu emre uyararak emrin gereğini yerine getirmişlerdi. Ancak Abdullah b. Mes'ud ve Kûfe halkından ona tabi olan bazı kimseler bu emre uymayarak

²⁸ Muhammed Huseyn ez-Zehebî, *et-Tefsir ve'l-müfessirûn* (Kahire: y.y.,1961), 1/119.

²⁹ Zehebî, *A'lâmi'n-nübelâ*, 4/280.

³⁰ İsmail Cerrahoğlu, "Abdullah b. Mes'ud", TDV İslâm Ansiklopedisi (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1988), 1/114-117.

kendi şahsi nüshalarını imha etmediler ve okumaya devam ettiler. Ancak daha sonra Medine'ye getirildiğinde imha edilmiştir.³¹

Abdullah İbn Mes'ud'un mushafı ile Hz. Osmanın istinsah ettiği muşafklar arasında çok az miktarda farklar olduğu belirtilmektedir.

4. Abdullah b. Mes'ud'un Kıraatçılığı

Hz. Rasûlullah'ın ashabtan Kur'ân'ı kendilerinden öğrenmelerini istediği dört kişiden biri de Abdullah İbn Mes'ud'dur.³² İbn Mes'ud, Mekke'de Kurayş müşriklerine Kur'ân'ı ilk olarak açıktan okuyan bir sahabe olduğu gibi arzâ-i âhirada hazır bulunmuş ve Hz. Rasûlullah'ın şu övgüsüne mazhar olmuştur: “ Kim Kur'ân'ı indirildiği gibi okumak isterse İbn-i Ümmi Abd'in kıraati üzere okusun”.³³ Mücahid'de bu hususta şöyle bir itirafta bulunarak onun kıraatçı yönünü takdir etmektedir: “-Eğer İbn Mes'ud'un kıraatıyla Kur'ân okumasaydım, Kur'ân hakkında İbn-i Abbas'a sormak mecburiyetinde kaldığım birçok şeyi sorma gereği duyardım”.³⁴

Abdullah İbn Mes'ud bir defasında namazda Nisâ suresini okurken onu dinleyen Rasûlullah (s.a.v.) kim ki Kur'ân'ı indiği şekilde taptaze okumak istiyorsa İbn-i Ümmi Abd (İbn Mes'ud) kıraatı gibi okusun diyerek İbn Mes'ud'un kıraatını beğendiğini izhar etmiştir.

Abdullah İbn Mes'ud, ümmet arasında güzel sesi ve güzel okuyuşuyla Kur'ân'ın tecvidinde imam olduğu gibi tahkik ve tertilinde de imam idi. Adamin biri Hz. Ömer'e gelerek; “ - ben Kufe'den geliyorum, orada bir adam var Kur'ân'ı ezberden okuyor” dedi. Hz. Ömer bunun üzerine kızarak-, “kim bu adam?” dedi. O adam, “İbn Mes'ud”, deyince Hz. Ömer'den o kızgınlık hali giderek sakinleşti ve şöyle dedi: “Allah'a yemin olsun ki, hiç kimsenin buna ondan daha ehil olduğunu bilmiyorum- ” diyerek onun bu yönüne şahitlik etmiştir.

Cebrail (a.s.) her yıl Ramazan ayında Hz. Peygamber'e gelerek, onunla karşılıklı olarak (mu'araza) Kur'ân okurlardı.³⁵ İbn Mes'ud'da onların bu Kur'ân mukabelelerine katıldığını şöyle ifade etmektedir: “Peygamber ve Cebrail birbirlerine Kur'ân okumayı

³¹ Hüseyin Küçükcalay, *Abdullah b. Mes'ud ve Tefsir İlmindeki Yeri*, 2. Baskı (İstanbul: Yeni Zamanlar Yayınları, 2013), 46.

³² Buhârî, “Fedâilü's-Şâhabe”, 27, (No: 3760).

³³ Müsned, 1/25-26.

³⁴ Tirmizî, 2/157.

³⁵ Buhârî, *Sahih*, “Fedâilü'l-Kur'ân”, 7, (No: 4997)

bitirdiklerinde ben de Peygamber'e okuyordum ve Peygamber benim okuyuşumun belîğ olduğunu söylüyordu".³⁶

Hiz. Ömer'in kız kardeşi Fatıma'ya Kur'an'ı öğreten Habbâb,³⁷ Hiz. Peygamber tarafından Medine'ye öğretmen olarak gönderilen Mus'âb b. Umeyr³⁸ gibi sahabilerden önce, Abdullah b. Mes'ud Mekke'de Kur'an öğreten ilk sahabiydi.³⁹

Kıraatlerde nakil esastır, Hiz. Peygamber'den işitildiği şekilde okunur. Biz bunun böyle olduğunu, sahâbe arasındaki kıraat tartışmaları ve Rasûlullah'ın onlara verdiği cevaplardan anlıyoruz.⁴⁰ İbn Mes'ud, kıraatini Hiz. Peygamber'den almıştır ve kurrânın birinci tabakasından kabul edilmektedir.⁴¹ O, kıraatini müşâfehe ve arz yoluyla bizzat Hiz. Peygamber'den almıştır. O, bu durumu, "Ben bizzat Rasûl'ün ağzından yetmiş sûre ezberledim" sözleriyle ifade etmiştir.⁴²

Abdullah ibn Mes'ud kıraatinin kabule şayan olması, onu Hiz. Peygamber nezdinde beğeni ve övgüyle karşılanmasına neden olmuştur. Nitekim Hiz. Peygamber kendilerinden kıraat alınmasını tavsiye ettiği dört kişiden birincisi İbn Mes'ud'dur.⁴³

Abdullah ibn Mes'ud kıraatini ilk zamanlar, Kûfe'de bulunduğu sırada, Huzeyl lehçesiyle okutuyordu. Ancak bunu haber alan Hiz. Ömer bir mektup yazmış ve İbn Mes'ud'a Kur'an'ı Kureyş lehçesine göre okutmasını istemiştir.⁴⁴

Abdullah ibn Mes'ud kıraatini, Hiz. Peygamber'den onar âyet şeklinde ve karşılıklı okuma ve dinlemeye dayalı olan semâ ve arz yöntemi ile almıştır.⁴⁵

Taberî'nin naklettiğine göre Hiz. Peygamber, Übey b. Ka'b, Abdullah b. Sellâm, Hişâm b. Hakîm, Ömer b. Hattab ve İbn Mes'ud gibi sahâbenin önde gelenlerine bizzat

³⁶ Buhari, *Sahih*, "Savm", 7, (No: 19029).

³⁷ Muhammed b. İshak, *es-Siyer ve'l-meğâzî*, thk. Süheyl Zekkar (Daru'l-Fikr, 1398/1928), 181-184.

³⁸ Ebû Muhammed Cemâluddîn Abdülmelik b. Hişâm b. Eyyûb el-Himyeri, *Sireti'n-nebeviyye*, thk. Ömer Abdusselam Tedmûri (Beyrut: Dâru'l-Kitabi'l Arabi, 1990), 434.

³⁹ İbn Sa'd, *Tabakât*, III, 107; İbn. İshak, *es-Siyer ve'l-meğâzî*, 186.

⁴⁰ Buhari, *Sahih*, "Fedâilu'l-Kur'an", 5; Buhari, "Tevhid", 53, Müslim, "Salâtu'l-Müsafirîn".

⁴¹ Zehebî, *Ma'rifetü kurrâi'l-kibâr 'ala tabakâti ve'l-âsâr*, 1/32.

⁴² Ebü'l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Muhammed b. Ali b. Yûsuf el-Cezeri, *Gayetü'n-nihâye fi tabakâti'l-kurra* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1974), 1/409.

⁴³ Ebû Nuaym b. Abdillâh b. İshak el-İsbahani, *Marifetü's-sahâbe*, thk. Âdil b. Yusuf el-A'zâzi (Riyad: Dâru'l-Vatan li'n-Neşr, 1998), 1/1768.

⁴⁴ Ali el-Muttakî, *Kenzü'l-'ummâl fi süneni'l-aqvâl ve'l-ef'âl*, thk. Bekri Hayyâni-Saffet es-Sekkâ (Beyrut: Müesssetü'r-Risâle, 2008), 2/594.

⁴⁵ İbnü'l-Cezeri, *Gayetü'n-nihâye*, 1/410.

Kur'ân'dan bazı sûreleri okumuştur.⁴⁶ Abdullah b Mes'ûd, ayrıca kıraatini Hz. Peygamber'in sabah, akşam ve yatsı namazlarındaki cehri tilâvetlerini dinleyerek almıştır.⁴⁷

O, Kur'ân'ın kıraatı hususunda tertîl üzere okumayı tavsiye ederdi ve kendisi de güzel sesi ile tertîl üzere Kur'ân'ı tilavet ederdi. O'nun önemle özerinde durduğu bir hususta Kur'ân'ın tecvid ile okunmasıdır, “Kur'ân'ı tecvitle okuyun. Onu güzel seslerle süsleyin. Çünkü Kur'ân Arapçadır. Şüphesiz ki Allah onu Arapça şekliyle okuyanları sever” diyerek konunun önemine vurgu yapmaktadır.⁴⁸

Hz. Peygamber, kıraatleriyle meşhur olan sahâbilerden Übey b. Ka'b'ı, Şam bölgesine, Ebû Musa el-Eş'âri'yi Basra'ya, Abdullah ibn Mes'ûd'u ise Kûfe'ye Kur'ân eğitimi vermek için göndermişti.⁴⁹

Abdullah ibn Mes'ûd Kûfe'de, Kur'ân öğretimiyle meşgul olmuş ve orada kıraat tâliminde Hz. Peygamber'den öğrendiği şekliyle Kur'ân okutmuştur. Abdullah ibn Mes'ûd, Kûfe'de kaldığı zaman zarfında neredeyse kıraatte tek otorite idi. Hatta burada İbn Mes'ûd kıraati sevilip halk arasında daha fazla tutulduğu için diğer kıraatler fazla bilinmemekteydi. Onun için de Abdullah ibn Mes'ûd'un kıraati Kûfe'de kıraatin ilk tabakasını teşkil eder.

Abdullah ibn Mes'ûd, Hz. Peygamber zamanında başladığı Kur'ân tâlimini vefat ettiği güne kadar devam ettirmiştir.

Hz. Osman, Kur'ân kıraatini öğretmek üzere Ebû Abdurrahman es-Sülemî'yi (öl. 73/692) Kûfe'ye görevlendirmiştir. Abdullah ibn Mes'ûd'un üstadı olduğu Kûfe kıraatine, daha sonraki sûreçte Ebû Abdurrahman es-Sülemî yön vermiştir. Abdullah ibn Mes'ûd'dan sonra Kûfe'de Mushaf-ı Osmânî'yi ilk defa kıraat eden isim es-Sülemî'dir.

İbn Mücahid'in kıraatleri tasnifi etmesi ile birlikte Abdullah ibn Mes'ûd kıraati de olumsuz yönde etkilenmiş ve şaz kategorisinde değerlendirilerek okunmaması istenmiştir.⁵⁰

Abdullah ibn Mes'ûd'un kıraatinin Mushaf-ı Osmânî ile uyuşmaması, ona aidiyetinin şüpheli olması, mütevatir kıraatlerin şartlarını taşıyamaması gibi nedenlerden dolayı

⁴⁶Ebû Cafer Muhammed b. Cerir et-Taberî, *Câmiu'l-beyân an te'vili'l-Kur'ân* (Beyrut: Daru'l-Ma'rife, 1992), 1/24.

⁴⁷Nebil b. Muhammed İbrahim, *İlmü'l-Kırâât* (Riyad: Mektebetü't Tevbe, 2000), 72.

⁴⁸Gânim Kaddûrî el-Hamed, *el-Müeyesser fi 'ilmi't-tecvîd* (Cidde: Merkezi'd-Dirâsât ve'l-Ma'lûmâtî'l-Kur'âniyye, 2009), 12.

⁴⁹Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed es-Suyûtî, *el-İtkân fi 'ulûmi'l-Kur'ân* (Dimeşk: Müesssetü'r-Risâle, 2008), 159.

⁵⁰ Abdulaziz b. Hamid el-Cühenî, “el-Müstedrek alâ kitâbi Kıraat-i İbn Mes'ûd”, *Mecelletü's-Şeri'a ve'd Diraseti'l-İslamiyye*, 20, 2012, 2.

terkedilmiştir.⁵¹ Ancak bu gün İbn Mes'ud kıraati diye bilinen kıraatler içerisinde şâz okuyuşlar olduğu gibi birçok sahih okuyuş da bulunmaktadır. İbn Mes'ud kıraati içerisindeki sahih okuyuşlar, farklı kıraatler içerisinde varlığını devam ettirmiştir.

5. Kıraat Âlimlerinin Abdullah b. Mes'ud Kıraati Hakkındaki Değerlendirmeleri

İbn Mücahid'in yedili tasnifinden sonra kıraatler, ilk önceleri mütevatir ve şâz olarak ikili şekilde tanımlanırken, sonraki dönemlerde sahih, meşhur, şâz, müdrec ve mevzu kıraatler şeklinde kategorize edilmiştir.

Abdullah ibn Mes'ud'un kıraati yukarıdaki kıraatler çerçevesinde ele alındığında birçok âlim İbn Mes'ud'un kıraati hakkında farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Taberî (öl. 310/923) İbn Mes'ud'un kıraatinden birçok yönden istifade etmiş fakat sonunda onun kıraatini şâz kıraat olarak değerlendirmiştir.⁵²

İbnü'l-Cezerî (öl. 833/1429) ve birçok âlim, İbn Mes'ud'un kıraatini şâz olarak değerlendirirken⁵³ müfessir Ebû'l-Berekât en-Nesefî (öl. 710/1310) İbn Mes'ud'un kıraatini meşhur kıraat kategorisinde değerlendirmiştir.⁵⁴

6. Abdullah İbn Mes'ud'a Dayanan Sahih Kıraatler ve Kıraat İmamları

Aslında Abdullah İbn Mes'ud'a nisbet edilen kıraatları iki kategoride ele almak gerekir. Birincisi birçok kıraat-ı aşere imamının senetlerinde yer alan ve üzerinde ittifak edilen sahih kıraatlerdir. İkincisi de sahih kıraatlerin dışında olup Abdullah b. Mes'ud'un tefsir kabilinden olan izahatları, ihticac için kullandığı kelimeler veya sadece müteradif olarak ele aldığı ifadeleridir.

Günümüzde tedavülde olan on kıraat (kıraat-ı aşere), sahih kıraatler olarak kabul edilmektedir. On kıraatin dışındaki kıraatler ise şâz kıraatler olarak değerlendirilmektedir. Ancak İbn Mes'ud'un kıraati içerisinde birçok sahih okuyuşlar bulunduğu gibi bu günkü on kıraat, Abdullah ibn Mes'ud'un da içerisinde bulunduğu sekiz sahâbiden rivâyet edilmiştir.

⁵¹ Şihabuddin Abdurrahman b. İsmail Ebû Şâme el-Makdisî, *Mürşidü'l-vecîz ilâ 'ulûmi te'â'llakı bi'l-Kitâbi'l-'Azîz*, thk. Tayyar Altıkulaç (Ankara: TDV. Yayınları, 1986), 187.

⁵² Taberî, *Câmiu'l-beyân 'an te'vîli'l-Kur'ân*, 17/43-44.

⁵³ İbnü'l-Cezerî, *Müncidü'l-mukriîn ve mürşidü't-tâlibîn*, 96.

⁵⁴ Ebu'l-Berekât Abdullah b. Ahmed en-Nesefî, *Keşfu'l-esrâr şerhu'l-muşannifi 'ale'l-Menâr* (Beirut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2010), 1/18.

Kıraat-ı aşere (on kıraat) senet yönünden incelendiğinde, bunların dört imamın senedi Abdullah ibn Mes'ûd'a dayanmakta olduğu görülecektir. İbn Mes'ud'un kıraati dendiğinde akla gelen kıraatler bu sahih kıraatlerdir. Bu imamlar şunlardır:

1. Âsım b. Behdele: Kûfe'de Ebû Abdurrahman es-Sülemî yoluyla Hz. Ali'nin kıraatini, Zir b. Hubeyş yoluyla da İbn Mes'ûd'un kıraatini öğrenmiştir.⁵⁵

İmam Âsım'ın meşhur iki ravisi Hafs ve Şu'be'dir. İmam Âsım, Hz. Ali'nin kıraatini meşhur iki ravisinden biri olan Hafs'a, Abdullah ibn Mes'ûd'un kıraatini ise diğer râvisi Şu'be'ye öğretmiştir.⁵⁶ Böylece Hz. Ali'nin kıraati Hafs yoluyla, Abdullah ibn Mes'ûd'un kıraati ise Şu'be yoluyla günümüze kadar gelmiştir.⁵⁷

2. Hamza b. Habib: Kûfe kıraatinin imamı olan İmam Hamza'nın meşhur iki râvisi bulunmaktadır. Bunlar Halef b. Hişâm ve Hallâd b. Hâlid eş-Şeybânî'dir.

İmam Hamza'nın Hz. Peygamber'e ulaşan sened zinciri şu şekildedir: Hamza b. Habib, Süleyman b. Mihran el-A'meş, Yahya b. Vessâb, Esved b. Yezid ve Alkâme b. Kays, Abdullah ibn Mes'ûd, Hz. Peygamber.⁵⁸

3. el-Kisâi: Kûfe ekolünden olan Kisâi'nin en meşhur iki ravisi şunlardır: Ebû Hâris Leys b. Hâlid ve Hafs b. Ömer b. Abdulaziz ed-Dûri'dir. Kıraati, Abdullah ibn Mes'ûd'a dayanmaktadır.⁵⁹ Rivâyet zinciri şu şekildedir:

İmam Kisâi, Hamza b. Habib, Süleyman b. Mihran el-A'meş, Yahya b. Vessâb, Esved b. Yezid ve Alkâme b. Kays, Abdullah ibn Mes'ûd, Hz. Peygamber.

4. Halef b. Hişâm: Aynı zamanda İmam Hamza'nın iki ravisinden birisi olan İmam Halef meşhur iki ravisi şunlardır: İshak b. İbrahim el-Varrâk ve İdris b. Abdulkerîm el-Haddad'dır.

Sened zinciri, Hamza b. Habib yoluyla Abdullah ibn Mes'ûd'a ve sonrasında Hz. Peygambere dayanır⁶⁰ ve şu şekildedir: Halef b. Hişâm, Süleyman b. İsa, Hamza b. Habib,

⁵⁵ Ebû Bekr İbn Mücahid, *Kitâbü's-Sab'a fi'l-kıraat*, thk. Şevki Dayf (Mısır, Daru'l-Ma'arif, ts.), 70; Ebû Bekr Ahmed b.El-Huseyn b. Mihrân el-İsbahânî, *el-Ğayetü fi'l-kıraati'l-aşreti*, thk. Muhammed Gıyas el-Cenbâz (Riyad: Dâru'l-Şuvâf, 1990), 82.

⁵⁶ Abdülfettah el-Kâdî, *Tarihu'l-kurrâi'l-aşere* (el-Mektebetü'l-Ezheriyyetü li't-Türâs, 1423/2002), 39.

⁵⁷ Ahmed b. Ali b. Ahmed Halef el-Ensârî, *Kitâbu'l-İkna' fi'l-kırâati's-seb'*, thk. Abdulmecid Katâmiş (Dimeşk: Dâru'l-Fikr, 1983), 1/115; İbn Mihrân el-İsbahânî, *el-Ğayetü fi'l-kıraati'l-aşreti*, 82.

⁵⁸ İbn Mücahid, *Kitâbü's-Sab'a*, 72; İbn Mihrân el-İsbahânî, *el-Ğayetü fi'l-kıraati'l-aşreti*, 104; el-Kâdî, *Tarihu'l-kurrâi'l-aşere*, 45.

⁵⁹ İbn Mücahid, *Kitâbü's-Sab'a*; 78; Kâdî, *Tarihu'l-kurrâi'l-aşere*, 50.

Süleyman b. Mihran, Yahya b. Vessâb, Esved b. Yezid ve Alkâme b. Kays, Abdullah ibn Mes'ud, Hz. Peygamber.

7. Abdullah İbn Mes'ud'a Nisbet Edilen Şâz Kıraatler

Yukarıda da belirttiğimiz gibi sahih kıraatlerin dışında olup Abdullah b. Mes'ud'un ayetleri izah için yaptığı tefsir kabilinden olan izahatları veya kullandığı müteradif kelimelerdir ki bunlar müdrec olarak kabul edilen kıraatlerdir.

Genelde tefsir kitaplarında müfessirlerin İbn Mes'ud'un kıraatı diye ele aldıkları okumaları şu başlıklarda ele almak mümkündür. Birincisi, İbn Mes'ud'un tefsir mahiyetindeki okumalarıdır. Muradif kelime veya izah kabilinden ilave ifade içeren kelimeleri bu cümledendir.

Meselâ, “مُتَّكِنِينَ عَلَيْهَا مُتَّقَابِلِينَ” (Vakı'a 56/16) yerine “مُتَّكِنِينَ عَلَيْهَا نَاعِمِينَ” (Taberî, 22/294) ; “وَإِذْ تَأْتِيَنَّ رَبُّكُمْ” ifadesini, “وَإِذْ قَالَ رَبُّكُمْ” (Taberî, 13/601) şeklinde okuması kanaatimizce tefsir kabilinden olan okuyuşlardır.

Yine İbn Mes'ud, Duhâ sûresi 8. Âyetteki **عَانِلَا** lafzı yerine **عَدِيمَا** kelimesini; **فَاغْنَى** yerine onun müradifi olan **فَاوَى** kelimesini getirerek; “**وَوَجَدَكَ عَدِيمًا فَاوَى**” şeklinde okumuştur (Taberî, 24/489).

İkincisi, kendi kıraatı için getirdiği deliller ve yaptığı yorumları. Mesela kendi kıraatı için getirdiği delile, Tevbe sûresi 119. âyetine yaptığı tefsiri örnek verilebilir. Ebû Ubeyde, dedesi İbn Mes'ud'un “yalanın ciddisi de şakası da câiz değildir” dediğini ve bunun ardından “Ey iman edenler! Allah'tan sakının, doğrulardan olun” âyetini okuduğunu rivayet eder.⁶¹ Ve “**كُونُوا مَعَ الصَّادِقِينَ**” kısmını, “**كُونُوا مِنَ الصَّادِقِينَ**” şeklinde okur ve bunu açıklamasına delil getirir.

Bazen de İbn Mes'ud kıraatlerinde, bir harfin yerine mahreci yakın olan başka bir harfi kullanmıştır. Örneğin o, Bakara sûresi 61. âyetteki **وَقَوْمَهَا** kelimesini **وَتَوْمَهَا** ; Tekvîr sûresi 11. âyetteki **كَشَطَت** kelimesini **قَشَطَت** ; Duhâ sûresi 9. âyetteki **فَلَا تَقْهَر** ifadesini **فَلَا** şeklinde okumuştur. Görüldüğü üzere İbn Mes'ud ilk kelimedede **ف** yerine mahrec bakımından ona yakın olan **ث** harfi, son iki kelimedede ise **ق** harfi yerine **ك** harfi şeklinde okumuştur.⁶²

⁶⁰ Kâdî, *Tarihu'l-kurrâ'il- 'aşere*, 67.

⁶¹ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 12/69-70.

⁶² Bakara 2/61 için bkz. Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 2/18; et-Tekvir 81/11 için bkz. Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 24/150; ed-Duhâ 93/9 için bkz. Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 24/490.

İbn Mes'ûd bazı kıraatlerinde, isim, fiil ve zamirleri farklı kalıplarda kullanmıştır. Kıraatinde fiil ve ismi farklı yapıda kullanımına müzekker yapıyı müennes, müennes yapıyı müzekker getirmesi örnek verilebilir. Meselâ, Mushafta Âl-i İmran sûresi 118. âyetindeki **بَدَتْ** kelimesi müennes olmasına rağmen İbn Mes'ûd **بَدَا** şeklinde müzekker okumuştur.⁶³ Yine Bakara sûresi 128. âyetindeki **وَأَرْنَا مَنَاسِكَنَا** ifadesini, **وَأَرَهُمْ مَنَاسِكَهُمْ** şeklinde okumuştur.

İbn Mes'ûd bazı yerlerde harfî cerli ifadeyi harfî cersiz okumuştur. Mesela, Nisâ 15. âyetindeki **وَالَّتِي يَأْتِينَ بِالْفَاحِشَةِ** kısmının **وَالَّتِي يَأْتِينَ بِالْفَاحِشَةِ** şeklinde **ب** harfî ceri ilave ederek ya da harfî cerli olmayan lafzı harfî cerli okumuştur. Enfâl 1.âyetindeki **يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْأَنْفَالِ** ibaresini **يَسْأَلُونَكَ الْأَنْفَالِ** şeklinde **عَنْ** harf-i ceri getirilmeden okumuştur.⁶⁴

İbn Mes'ûd kıraatinde görülen bir diğer okuma biçimi de, hazf, ibdal veya ilave etme şeklindedir. Bakara sûresi 106. âyetinde geçen **مَا نُنَسِّخُ مِنْ آيَةٍ أَوْ نُنسِخُهَا** kısmını **مَا نُنَسِّخُ مِنْ آيَةٍ أَوْ نُنسِخُهَا** şeklinde okumuştur. Bu üç şekli de âyetlerde uygulamıştır.⁶⁵ İbn Mes'ud'a nisbet edilen kıraatlerde bu tür örnekleri çoğaltmak mümkündür. Ancak Abdullah İbn Mes'ud'un bu kabilden olan kıraatine birkaç örnek vererek konuyu bitireceğiz.

8. Abdullah İbn Mes'ud'un Kıraatine Ait Bazı Örnekler

Burada Abdullah İbn Mes'ud'un her iki kategoriden kıraatlerine sınırlı sayıda bazı örnekler vermekle yetineceğiz.

Tablo 8.1 İbn Mes'ûd'un Sahih Okuyuşları

Sûre/Âyet	Resm-i Mushaf	İbn Mes'ûd Kıraati	Kıraat-i Aşere'de Okuyan İmam
Fâtiha 4	مَالِكِ يَوْمَ الدِّينِ	مَلِكِ يَوْمَ الدِّينِ	Nâfî, İbn Kesir, Ebû Amr, İbn Amir, Hamza, Ebû Câfer
Bakara 51	ثُمَّ اتَّخَذْتُمْ	ثُمَّ اتَّخَذْتُمْ	İbn Âmir, Hamza, Ebû Câfer, Kisâi, Yakup, Halef
Nisa 66	مَا فَعَلُوهُ إِلَّا قَلِيلٌ مِنْهُمْ	مَا فَعَلُوهُ إِلَّا قَلِيلٌ مِنْهُمْ	İbn Âmir
Hud 41	بِسْمِ اللَّهِ مَجْرِبَهَا	بِسْمِ اللَّهِ مَجْرِبَهَا	Ebû Amr
Yusuf 23	وَقَالَتْ هَيْبْتُ لَكَ	وَقَالَتْ هَيْبْتُ لَكَ	İbn Kesir

Tablo 8.2 İbn Mes'ûd'un Şâz Okuyuşları

⁶³ Taberî, *Câmi' u'l-beyân*, 5/714.

⁶⁴ en-Nisâ 16 için bkz. Taberî, *Câmi' u'l-beyân*, 4/498; el-Enfâl 8/1 için bkz. Taberî, *Câmi' u'l-beyân*, 11/19.

⁶⁵ Taberî, *Câmi' u'l-beyân*, 2/390-391.

Sûre/Âyet	Resm-i Mushaf	İbn Mes'ud Kıraati
Fatiha 6	إِهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ	ارْشِدْنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ ⁶⁶
Fatiha 7	غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ	غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ ⁶⁷
Bakara 1	الم (*) ذَلِكَ الْكِتَابُ لَا رَيْبَ فِيهِ هُدًى لِّلْمُتَّقِينَ	الم (*) تَنْزِيلُ الْكِتَابِ لَا رَيْبَ فِيهِ هُدًى لِّلْمُتَّقِينَ ⁶⁸
Âl-i 'İmrân 30	تَوَدُّ لَوْ أَنَّ بَيْنَهَا وَبَيْنَهُ	وَدَّتْ لَوْ أَنَّ بَيْنَهَا وَبَيْنَهُ ⁶⁹
Nisa 143	مُتَذَبِّبِينَ بَيْنَ ذَلِكَ	مُتَذَبِّبِينَ بَيْنَ ذَلِكَ ⁷⁰

Sonuç

İslâm'a ilk girenlerden, sahabenin ve Suffe'nin önde gelen muallimlerinden olan Abdullah ibn Mes'ud, Hz. Peygamber'in sağlığında Kur'an'ı ezberlemiş, kıraatinin çoğunu müşâfêhe yoluyla bizzat ondan almıştır.

Abdullah ibn Mes'ud, arzalara, özellikle Hz. Peygamber'in vefat senesinde iki defa gerçekleşen arza-i ahîra'ya katılmış, bu arza ile beraber kıraatini tam olarak şekillendirmiştir.

Hz. Peygamber'in vefatından sonrada tedris faaliyetlerine yoğunlaşmış ve Rasûlullah'tan aldığı ilmi birikimini sahâbeye ve Müslümanlara aktarmıştır. Abdullah ibn Mes'ud, Kûfe'yi adeta bir ilim yuvası haline getirmiş, orada bir ekol kurmuş, kısa süre içerisinde binlerce talebe yetiştirmiş, başta kıraat olmak üzere İslâmî ilimlerin neredeyse tüm alanlarında isim yapmış bir sahabedir.

Hz. Osman, mushaflar istinsah edildikten ve çeşitli merkezlere gönderildikten sonra Kur'an okutmakla görevli muallimlere ve halka bu resmi mushaflarla amel etmelerini bildirerek yanlarındaki şahsi mushaf nüshalarını imha edilmesini istemiş ve onlarda bu emrin gereğini yerine getirmişlerdi. Ancak kendi şahsi bir mushafı olan İbn Mes'ud, kendi mushafı ile Hz. Osman'ın istinsah ettirdiği mushaflar arasında çok az miktarda farklar olmasına rağmen, kişisel bazı kırınlıklarından dolayı ve Kûfe halkından ona tabi olan bazı kimseler bu

⁶⁶ Ebû Abdillâh el-Hüseyn b. Ahmed b. Hâleveyh. *Muhtaşar fî şevâzî'l-Kur'an (kırâ'ât) min Kitâbi'l-Bedi'* (Kahire: Mektebetü'l-Mütenebbî, ts.), 9; Muhammed b. Yusuf Ebû Hayyan el-Endülüsî, *Bahrü'l-muhiş*, nşr. 'Adil Ahmed Abdülmevcud vd. (Beyrut: y.y, 1993), I, 24; Carullah Abu'l-Kasım Muhammed b. Ömer ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf 'an haikâiki gavâmizi't-tenzil ve 'uyûni'l-Kur'an*. thk. Adil Ahmed Abdülmevcud-Ali Muhammed Muavvid (Riyad: Mektebetü'l-Abikân, 1418), I, 121.

⁶⁷ İbn Haleveh, *Şevâz*, 9; Ebû Hayyan, *Bahrü'l-muhiş*, I, 29.

⁶⁸ İbn Haleveyh, *Şevâz*, 9.

⁶⁹ Zemahşerî, *el-Keşşaf*, I, 545.

⁷⁰ Zemahşerî, *el-Keşşaf*, II, 167.

emre muhalefet ederek kendi şahsi nüshalarını imha etmediler ve okumaya devam ettiler. Fakat daha sonra Medine'ye getirildiğinde imha edilmiştir.⁷¹

Kıraatler, sahih ve şâz kıraatler olmak üzere iki temel kategoride değerlendirilmektedir. Kabul şartlarına haiz; sahih bir senetle Rasûlullah'tan gelen, sağlam bir dil yapısına sahip ve hatt olarak Resm-i Osmanî'ye uygun olan kıraatlere dendiği gibi, sahih kıraatlerin şartlarını taşımayan kıraatle de şâz kıraatler denir. Abdullah İbn Mes'ud'un kıraatini de bu meyanda ele alırsak, onun kıraatinin bir kısmı kıraat-ı aşere dediğimiz sahih kıraatler içinde yer almakta ve en az dört kıraat imamının sened zinciri içinde ismi zikredilmektedir.

İbn Mes'ud'un sahih kıraatlerin dışında kalan diğer okumaları ise şâz kıraatler içinde değerlendirilmiştir. Abdullah b. Mes'ud, kendine has ve farklı biçimlerde kıraatı olan bir sahabidir. Bazen bir harfin yerine mahrec bakımından ona yakın olan başka bir harf kullanırken, bazen de bir kelime yerine onun müteradifi olan bir kelime getirmektedir. Bazı kıraatlerinde, isim, fiil ve zamirleri farklı yapılarda getirmiş; müzekker lafzı müennes; müennes yapıyı müzekker kalıplarda kullanmıştır. İbn Mes'ud'un kıraatinde görülen bir diğer okuma biçimi de, hazf, ibdâl veya ilave etme şeklinde gelmiştir.

Kıraatlerin tasnifi ile birlikte, diğer bazı sahabenin kıraatleri gibi, Abdullah ibn Mes'ud kıraati de şâz kategorisinde değerlendirilerek O'nun kıraatinin Mushaf-ı Osmâni ile uyuşmaması, O'na aidiyetinin şüpheli olması, mütevatir kıraatlerin şartlarını taşımaması gibi nedenlerden dolayı terkedilmiştir. Ancak İbn Mes'ud kıraati diye bilinen ve ikinci kategoride değerlendirilen kıraatler içerisinde şâz okuyuşlar olduğu gibi birçok sahih okuyuş da bulunmaktadır.

KAYNAKÇA

Kâdî, Abdülfettah. *Tarihu'l-kurrâi'l-aşere*. el-Mektebetü'l-Ezheriyyetü li't-Türâs: 1423/2002.

Ahmet b. Hanbel, Ebu Abdurrahman. *el-Müsned*. thk. Muhammed Abbâs. Riyad: Dâru İbnü'l-Cevzi, 1999.

Ali, el-Muttaki. *Kenzü'l-ummâl fi süneni'l-aqvâl ve'l-ef'âl*. thk. Bekri Hayyâni-Saffet es-Sekkâ. Beyrut: Müesssetü'r-Risâle, 2008.

⁷¹ Küçükkalay, *Abdullah b. Mes'ud ve Tefsir İlmindeki Yeri*, 46.

- Buharî, Ebu Abdillâh Muhammed b. İsmail. *el-Câmi ş-şahih*. thk. Muhibbuddin el-Hatib vd. 4 Cilt. Kahire: el-Mektebetü's-Selefiyye, 1400.
- Cerrahoğlu, İsmail. "Abdullah b. Mes'ud". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1988.
- Cühenî, Abdulaziz b. Hamid. "el-Müstedrek 'alâ Kitâbi Kıraat-i İbn Mes'ûd". *Mecelletü'ş-şeri'a ve'd diraseti'l-İslâmiyye*, 20/2 (2012).
- Ebû Hayyan, Muhammed b. Yusuf el-Endülüsî. *Bahru'l-muhîf*. nşr. 'Adil Ahmed Abdülmevcud vd. Beyrut: y.y, 1423/1993.
- Ebû Şame, Şihabuddin Abdurrahman b. İsmail. *Mürşidü'l-vecîz ilâ 'ulûmi tet'allâku bi'l-Kitâbi'l-'Aziz*. thk. Tayyar Altıkulaç. Ankara: TDV Yayınları, 1406/1986.
- Halef el-Ensârî, Ahmed b. Ali b. Ahmed. *Kitâbu'l-İknâ' fi'l-kırâati's-seb'*. thk. Abdulmecid Katâmîş. Dimeşk: Dâru'l-Fikr, 1983.
- Hamed, Ğânim Kaddûrî. *el-Müeyesser fi 'ilmi't-tecvîd*. Cidde: Merkezi'd-Dirâsât ve'l-Ma'lûmâtî'l-Kur'âniyye, 2009.
- Hasen, İbrahim Hasen. *Zu'amâü'l-İslâm*, Mısır: y.y, 1953.
- İbn Hacer el-Askalânî, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed. *el-İsâbe fi'temyîzi'ş-şahâbe*. Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye, 2012.
- İbn Hacer el-Askalânî, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed. *Tehzîbu't-tehzîb*. 10 Cilt. Kâhire: Dâru'l-Kitâbi'l-İslâmi, 1993.
- İbn Hâleveyh, Ebû Abdillâh el-Hüseyn b. Ahmed b. Hâleveyh b. Hamdân el-Hemedânî en-Nahvî el-Lugâvî. *Muhtaşar fi şevâzî'l-Kur'ân (kırâ'ât) min Kitâbi'l-Bedî'*. Kahire: Mektebetü'l-Mütenebbî, ts.
- İbn Hişâm, Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdülmelik b. Hişâm b. Eyyûb el-Himyerî. *Sireti'n-nebeviyye*. thk. Ömer Abdusselam Tedmûri. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kitabi'l Arabi, 3. Basım 1990.
- İbn İshak, Muhammed b. İshak. *es-Siyer ve'l-meğâzî*. thk. Süheyl Zekkar. 2 Cilt. y.y.: Daru'l-Fikr, 1398/1928.
- İbn Kesîr, Ebu'l-Fidâ İsmail b. Ömer. *el-Bidâye ve'n-nihâye*. 15 Cilt. Beyrut: Mektebetü'l-Meârif, 1991.
- İbn Mihrân el-İsbahânî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Huseyn. *el-Ğayetü fi'l-kıraati'l-aşreti*. thk. Muhammed Gıyas el-Cünbâz. Riyad: Dâru'l-Şuvâf, 1411/1990.
- İbn Mücahid, Ebû Bekr. *Kitâbü's-Sab'a fi'l-kıraat*. thk. Şevki Dayf. Mısır: Daru'l-Ma'arif, ts.
- İbn Sâ'd, Muhammed b. Sa'd b. Menî' ez-Zührî. *Kitâbü't-Tabakâti'l-kebîr*. thk. Ali Muhammed Ömer. 11 Cilt. Kâhire: Mektebetü'l-Hanci, 2001.

- İbnü'l-Cevzi, Cemaleddin Ebu'l-Ferec. *Sifetu's-safve*. thk. Mahmud Fâhûri-Muhammed Revvâs Kalâ'ci. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ma'ârif, 1985.
- İbnü'l-Cezeri, Ebü'l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Muhammed b. Alî b. Yûsuf. *Ġayetü'n-nihâye fi tabakâti'l-kurrâ*. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1974.
- İbnü'l-Cezerî. *en-Neşr fi'l-kıraati'l-aşr*. 2 Cilt. Şam: y.y, 1345.
- İbü'l-Esir, Ebü'l-Hasen Ali b. Muhammed. *Üsdü'l-gâbe fi mâ'rifeti's-şahâbe*. thk. Ali Muhammed Muavviz-Adil Ahmed Abdî'l-Mevcud. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.
- İsbahani, Ebü Nuaym b. Abdillâh b. İshak. *Marifetü's-şahâbe*. thk. Âdil b. Yusuf el-A'zâzi. 7 Cilt. Riyad: Dâru'l-Vatan li'n-Neşr, 1998.
- Küçükkalay, Hüseyin. *Abdullah b. Mes'ud ve Tefsir İlmindeki Yeri*. İstanbul: Yeni Zamanlar, 2. Basım, 2013.
- Mekkî b. Ebi Tâlib, el-Kaysî. *el-İbâne 'an me'âni'l-kırâât*. thk. Abdulfettah İsmâil Şiblî. Kahire: Dâru'n-Nahdâ, ts.
- Müslim, Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc. *el-Câmi'u's-şahîh*. nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. 5 Cilt. İstanbul: el-Mektebetü'l-İslâmiyye, ts.
- Nebil, Muhammed Âli İsmail. *İlmü'l-kırâât*. Riyad: Mektebetü't Tevbe, 2000.
- Nesefî, Ebu'l-Berakât Abdullâh b. Ahmed. *Keşfu'l-esrâr şerhu'l-muşannifi 'ale'l-Menâr*. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2010.
- Nevevî, Ebu Zekeriyya Muhyiddin b. Şeref. *Tehzibu'l-esmâ' ve'l-luğât*. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kitabi'l-Muallim, ts.
- Suyûtî, Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed. *el-İtkân fi 'ulûmi'l-Ḳur'ân*. Dimeşk: Müesssetü'r-Risâle, 2008.
- Taberî, Ebi Cafer Muhammed b. Cerir. *Câmi'u'l-beyân 'an te'vîli'l-Ḳur'ân*. 30 Cilt. Beyrut: Daru'l-Ma'rif, 1412/1992.
- Zehebî, Muhammed Huseyn. *et-Tefsîr ve'l-müfessirûn*. 2 Cilt. Kahire: y.y., 1381/1961.
- Zehebî, Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. Osman. *Ma'rifetü kurrâi'l-kibâr 'ala tabakâti ve'l-âsâr*. thk. Şuayb Arnâvûd-Beşşar Avvâd Mâruf. 4 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 1988.
- Zehebî, Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. Osman. *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*. 25 Cilt. Beyrut: Müesssetü'r-Risâle, 1985.
- Zemahşerî, Carullah Abu'l-Kasım Muhammed b. Ömer. *el-Keşşâf 'an hakâiki ğavâmizi't-tenzîl ve 'uyûni'l-Ḳur'ân*. thk. Adil Ahmed Abdülmevcud-Ali Muhammed Muavvid. 6 Cilt. Riyad: Mektebetü'l-Abikân, 1998/1418.

Zerkeşî, Bedruddin Muhammed b. Abdillâh. *el-Burhân fî 'ulûmi'l-Şur'ân*. 2 Cilt. Mısır: y.y., 1957.